

Lélektan és társadalmi tudomány.

— Nyílt levél Somló Bódoghoz.¹ —

Kedves barátom!

A *Budapesti Napló* album-naptárában előadod, milyennek kell lennie a huszadik század az eddiginél tökéletesebb társadalmi tudományának. Ezúttal sajnálatomra nem érthetek veled egyet. És azon irányító helyzetnél fogva, amelyet társadalomtudományi mozgalmainkban oly méltán elfoglalsz, elkerülhetlen szükségnek tartom, hogy nehézségeimet szintén a nyilvánosság előtt elmondjam és téged további magyarázatokra indítalak, amelyek az ügynek mindenestre csak hasznára lesznek. Megvagyok róla győződve, hogy ezen eljárásomat helyeselni fogod. Szerinted az eddigi társadalmi tudománynak hibája, hogy nem tartózkodott rendszeresen minden pszichológizálástól. A társadalmi tudománynak szerinted ki kell kapcsolnia tételeiből a lélektant. A tudománynak ezt az állapotát nem egy távoli jövőbe helyezed, és ezen állapot megteremtését nem a pszichológia behatóbb művelésétől várod, amely egy tökéletes idegfiziológiához, a pszihikus összefüggéseket helyettesítő fizikai összefüggések ismeretéhez vezet el. Ellenkezőleg, már most követeled a pszichológia teljes kiküszöbölését, mint amely egy egyenesen tudománytalan álláspontot ad a szociológiának; és nem is ideg-

rendszerbeli, hanem más objektivitások látszanak szemed előtt lebegni. (Habár másfelől ellentmond ennek az a tény, hogy az akarat, a belátás, az okosság kikapcsolását a társadalmi jelenségek tényezői közül azért kívánod, mert az „csak kísérő jelensége anyagi folyamatoknak”, sőt egyenesen kimondod, hogy: „Ha az akarat csak kísérő jelensége anyagi folyamatoknak, akkor a társadalom tüneményeit csak úgy magyarázzuk tudományosan, ha ezekkel az anyagi folyamatokkal mutatjuk ki kapcsolatukat.” Ámde ezt nem nagyon remélhetjük már a huszadik századtól! És ezt csak nem fogjuk elérni, ha rendszeresen tartózkodunk minden pszihologizálástól! E cél elérésében a pszihológia elkerülhetlen lépcsőnk. Ez zavarossá teszi programmodat.)

„Ez a program” mondod „végre tudománnyá fogja tenni a társadalomtudományt és alkalmazott tudománnyá a politikát. A legfantasztikusabb utópiánál igézőbb az a jövő, amelynek társadalmát nyomorúságos kis emberi akaratok vak torzsalkodásai helyett egy objektív tudomány felismert törvényei vezetik.”

A számos aggodalomból, amely e programod és annak töled adott megokolása ellen bennem támad, csak néhányat kívánok itt előadni. Első sorban azokat, amelyek épen e politikára, a társadalomtudományon alapuló politikai cselekvésre (ezt érted te is politika alatt: hiszen akaratok torzsalkodásának kiküszöböléséről szólasz) vonatkoznak. Aggodalmaimat a következő kérdések formájába foglalom:

1. Politikai cselekvéseinknek legalább is egy részét ma az a meggyőződés vezeti, hogy azok egy ránk nézve örvendetesebb, kellemesebb állapotot fognak eredményezni, mint amelyet azok elmusztása eredményezne. Ám egy tétel, amely azt mondja, hogy bizonyos körülmények közt bizonyos érzés fog beállani, nem objektív-tudományi, hanem pszichológiai tétel: az objektív tudomány tényleges eszméleti állapotokat nem ismer (csak eszméleti állapotok lehetőségeit: ezek épen az objektív tények). Már most igen jól tudom elképzelni, hogy ama meggyőződésben vagy tételben amaz érzés helyébe tudásom egy objektív anyagi tény tud helyezni, például mondjuk: nagyobb vérbőséget vagy gyorsabb energiaforgalmat, vagy hogy megelégszünk egy testünkön kívül fekvő objektív tény megjelölésével, amely a viszonylag örvendetes állapot előidézője. Ámde nem tudom elképzelni, hogy ez az objektív várakozás engem ép úgy cselekvésre vigyen, mint az a várakozás, hogy az illető cselekvés a lehető legnagyobb jövő örömet fogja eredményezni. Nem bírok attól az érzéstől

szabadulni, hogy az a tudomás hidegen fog bennünket hagyni, ha nem fogunk arra gondolni, hogy a nagyobb vérbőség vagy gyorsabb energiaforgalom, vagy a testünkön kívüli objektív tény nagyobb örömmel is fog járni. Úgy látszik tehát nekem, hogy a jellemzett fajtájú cselekvések elkerülhetlenül pszichológiai ismereteket tesznek fel; azokra „egy objektív tudomány törvényei” nem „vezetnek”.

Kérdezek már most: érzed-e te is ezt a nehézséget, amely tehát azt jelentené, hogy a pszichológia cselekvéseink alapjai közül teljesen ki nem küszöbölhető, avagy ellenkezőleg semmi nehézséget nem okoz-e neked annak föltevése, hogy ily esetekben a pusztán objektív eredmény előrelátása határozza meg a cselekvést?

2. Az altruisztikus cselekvés nem játszik nagy szerepet a politikában, de valamelyest játszik. Sőt nagyot játszik, ha oda számítunk bizonyos guasi-altruisztikus cselekvéseket, például a gyermekeinkről való gondoskodást is, amit a következők szempontjából oda kell számítanunk. Már most úgy látszik nekem, hogy a mások javára való cselekvéseink legnagyobb részére nézve határozó, hogy e cselekvésektől e mások számára nagyobb örömet (kisebb szenvedést) várunk, mint e cselekvéseink elmulasztásától. És megint úgy látszik nekem, hogy e pszichológiai ismereteket cselekvésünk megindítása tekintetében semmi objektív ismeret nem képes pótolni. Kérlek, nyilatkozzál e nehézségre vonatkozólag is. (Egyáltalában nagyon kíváncsi vagyok arra, vajjon a jövő tudományos politikájának az öröm és fájdalom fogalmát ismernie szabad-e vagy nem.)

Mellesleg hozzáfűzöm ehhez a következő megjegyzést. Az, hogy más lényeknek is eszméletük van, mindegyikünk részéről csak föltevés, és örökre is az fog maradni. Látjuk tehát, hogy a mások örömeit és fájdalmait lényegesen föltevő altruisztikus cselekedeteink egy örökké megbizonyíthatlan föltevésen nyugsznak. Érdekes tény!

3. Eredményes politikai akció rendszerint lehetetlen, ha másokat céljainknak meg nem nyerünk. Sőt gyakran szervekednünk kell másokkal. Ez ma azon alapszik, hogy fölteszük, hogy nekik is bizonyos céljaik vagy érdekeik vannak. Esetleg fölteszük, hogy bizonyos ismereteik hiányoznak, és felvilágosítjuk őket, „osztálytudatosakká” tesszük például a munkásokat, gondolva, hogy a felvilágosítások bizonyos eszméleti állapotokat fognak bennük támasz-

tani, és hogy ezek az eszméleti állapotok bizonyos eszközök felhasználására fogják őket vinni. E föltevések mind megannyi pszichológiai ismeret, és azok fölteszik a pszichológiai ismeretek egy egész rendszerét. E föltevések összessége épen a pszichológiai szociológia, amelyet te be akarsz szüntetni.

Mi pótolhatja az ezen a pszichológiai alapon nyugvó együttműködést, ha a pszichológiát kiküszöböljük? Kettő. Egyfelől embertársainkra való objektív ráhatás: például beoltás, agyvelőirtás, orvosszerek adagolása stb.; másfelől olyan hozzájuk intézett beszéd (vagy írás), amelyet nem a beszéd által kifejezett és fölkellett képzetek és érzések ismerete, hanem a beszéd mint hanghullámok, az írás mint fény által előidézett idegállapotok ismerete irányít. Bizony bonyolódott módja a gondolatközlésnek (ha ugyan szabad még e szót használni ily körülmények között)! Kérdezlek: Világos-e előtted a pszichológia kiküszöbölésének e szükségszerű következménye? és ilyennek gondolod-e a jövő politikai együttműködését? avagy nem ilyennek és mégis semmi pszichológián nem alapulónak?

4. Ha ilyennek, akkor még az a további nehézség is fölmerül, hogy: amaz objektív eljárások mindketteje idegfiziológiai ismereteket tesz föl, amelyek viszont a pszichológia előzetes kifejlődését fölteszik.

Az idegfiziológiai egyenleteken alapuló beszéd világosan csak a pszichológián alapuló beszéd alapján fejlődhetik ki. — Igen kérlek, nyilatkozzál e kérdéstről is.

5. Ha a te jövő embereid felnőtt korukban politikáról kizárólag objektív, idegfiziológiai alapon fognak is egymással beszélni, tanácskozni, a nyelvet gyermekkorukban mégis pszichológiai alapon fogják tanulni, azon az alapon, hogy fölteszik, hogy anyjuk vagy az a valaki, akitől a nyelvet tanulják, asztalt lát, fájdalmat érez, mikor az asztal, fáj szót használja. Szegényekből tehát a pszichológia nem lesz egészen kiküszöbölhető, még akkor sem, mikor az idegfiziológiai társalgás már teljes virágában lesz a felnőtt politikusok közt. De nem erről akarok szólni, hanem a következőt kérdem tőled: Azt a szociális tényt, hogy az emberek beszélnek, közös nyelvet kifejlesztenek, egymástól nyelvet tanulnak, amely körülbelül az összes többi szociális tény föltétele, szintén minden pszichológia kiküszöbölésével kívánod-e a jövő tudományában előadatni, avagy ezen a téren, a nyelvképződés tenyérére vonatkozólag, pszichológiai tényezők megemlítését talán nem tartod tudománytalannak?

Azután: A tudomány (a tudós) úgy fogja-e a jövő társadalmát vezetni, hogy a vezetendő emberek lelki állapotát (intellektuális természetét, eddigi ismereteit, ismeretbeli hiányait, tévedéseit) tartja majd szem előtt, és ehhez alkalmazza nyilatkozatait, érveit, műveit, avagy ő is csak objektív (idegfiziológiai) tényeket vesz-e majd kiindulásul és fizika segítségével számítja-e majd ki, hogy milyen formájú betűket vessen papírra?

És azt a társadalmi tény, hogy van tudomány, hogy a tudomány vezet, felvilágosít, elméleteket alkot stb., a társadalmi tudomány szintén csupán objektív tények összességéként fogja-e előadni?

6. Szerinted hamis az a nézet, hogy az intézmények az okosságtól függnék; szerinted e nézet ép olyan tudománytalan, mint a kezdetleges embernek az a hite, hogy a betegségeket a boszorkányok idézik elő.

Bátor vagyok tőled kérdezni: Ha egy társadalom összes emberei megbolondulnának, ugyanolyan intézmények jönnének-e létre abban a társadalomban, mint abban az esetben, ha okosak maradnak?

Ha nem, áll-e mégis, hogy az intézmények nem az okosság függvényei?

És ha nem, fentartható-e a te összehasonlításod? Mikor, ha a világon levő összes (valóban 0 számú) boszorkányok megszűnnének létezni, a betegségekben változás nem jönne létre?

De ha az intézmények nem függnék az okosságtól, miért vársz „ígéző jövőt” a tökéletesebb tudománytól? Hát a tudomány nem okosság?

7. Talán azt mondd, hogy pontosabban tudjuk meghatározni, előremondani az intézményeket az okosság (és a tudomány) mögött levő idegfiziológiai tényekkel való kapcsolatuk alapján. De ez egészen más és sokkal kisebb vád a pszichológiai szociológia ellen, mint az, hogy az intézmények és az okosság közt egyáltalán nincs függőségi viszony, és az okosságnak e boszorkányokkal és a vadember szellemeivel egy sorba helyezése az összefüggések világában.

De szeretném tudni azt is, hogy miért gondolod, hogy az akarat „kvantitativem nem határozható meg”. Mindegyikünk minden percben összehasonlít érdekeket és tudja, hogy egyik nagyobb, másik kisebb, vagy hogy egyik épen olyan nagy, mint a másik, és közöttük nem választhat stb. A pénzben továbbá létezik az

érdekek igen célszerű mértéke is. Gondolod, hogy a fizika mértékei valamilyen értelemben tudományosabb mértékek?

8. Te azt gondolod, hogy az tudománytalan felfogás, hogy az ember a társadalmat csinálhatja, és hogy az a tudományos, hogy az ember a társadalmat nem csinálhatja. Pedig a jelenségek minden terén a tudománynak az a végső gyakorlati célja, hogy megtanítsa az embert arra, hogy a jelenségeket csinálhatja és hogy hogyan csinálja. Amennyiben az derülne ki valamely térre nézve, hogy azon az ember a jelenségeket nem csinálhatja, annyiban e téren gyakorlatilag nincs is tudomány. A tudománytalan vallásos meggyőződés épen az, hogy az ember tehetetlen, az ember által befolyásolhatatlan, fölötte álló erők csinálnak mindent. A szellemek működésében való hit is gyakorlatilag csak annyiban tudománytalan, amennyiben a szellemeket befolyásolhatatlannak gondolja. Mihelyt azt gondolja, hogy valami mágiával törvényszerűen befolyásolhatók, elvileg tudományos. A „metafizikai okoknak” (altató erő, *horror vacui* stb.) is az a fő hibájuk, hogy nem foglalnak magukban ismeretet az ember által való befolyásolást illetőleg. A politikában is mindig a teológusok és konzervatívok tanították, hogy a társadalmat az ember nem csinálhatja. Amennyiben ez igaz lenne, annyiban nem is léteznék politika. Ha ma mégis szociáldemokraták és forradalmárok vallják e meggyőződést, úgy nyilatkozataik igen mulatságos módon folyton ellenkezésbe jönnek cselekedeteikkel.

9. Szerinted, mikor az objektív társadalmi tudomány meglesz, „nyomorúságos, kis emberi akaratok vak torzsalkodásai helyett” a társadalmat „egy objektív tudomány felismert törvényei” fogják vezetni. Engedj meg, de e nyilatkozat, amelynek célja, hogy a kontempláltad objektív tudomány jelentőségét lendületesen feltüntesse, annyira ellentétben van ennek az objektív tudománynak főntebb előadta alapfelfogásával, hogy a legteljesebb zűrzavar áll elő.

Mert csak néhány sorral elébb azt nyilvánítottad ki objektív tudományod negatív alaptételül, hogy nem az akaratok vezetik a társadalmat. Most meg azt mondod, hogy az objektív tudomány megalkotása előtt igenis „nyomorúságos, kis emberi akaratok vak torzsalkodásai vezetik a társadalmat”. És ugyané formula azt a meggyőződést látszik magában foglalni, hogy az objektív tudomány idejében is emberi akaratok, de nem vak, hanem látó, tudó akaratok fogják vezetni. És valóban: pusztán „felismert tudományos törvények” (melyek egyszerűen azt mond-

ják, hogy: valami van, vagy hogy: ha valami van, akkor más is van stb.) nem is képesek egymagukban vezetni a társadalmat, hanem csupán avval a ténnyel együtt, hogy az, aki e törvényeket ismeri, egyszersem akarja vagy nem akarja azt a valamit vagy azt a mást, mely két lehetőség szerint ugyanannak a tudományos törvénynek ismerete teljesen ellentétes cselekvéshez fog vezetni. Az „objektív tudomány felismert törvényei” tehát semmiképp sem vezethetik a társadalmat a mai akaratok helyett, csakis felvilágosíthatják az akaratokat, de az akaratoknak, bizonyos végső szükségleteknek, céloknak meg kell maradniok. Igaz, ma nagyon el van terjedve az a tan, hogy: csak nézni kell, hogy a társadalom hova készül fejlődni, és már tudjuk, mit kell akarnunk. A termelés kollektivizálását például nem azért kell akarnunk, mert produktív, hanem annak az objektív tudományi tételnek alapján, hogy úgyis odafejlődik már a társadalom! E tan hívóinek, ha következetesen akarnak lenni, nem szabad magukat gyógyítaniok, ha vígan fejlődik bennük a tudóvsz. Ez az érv elégséges velök szemben.

Igen óhajtanék felvilágosítást e pontra nézve is.

Evvel be is fejeztem az aggodalmak sorozatát, amelyeket programmoddal szemben előadni kívántam. Az első kettő arra utal, hogy a cselekvés tényezői közül a pszichológiai ismeretek, úgy látszik, teljesen soha ki nem lesznek küszöbölhetők; a harmadik arra, hogy a pszichológia kiköszöbölése a politikai cselekvés alapjainak egy oly átalakítását követeli, amelyre az objektív szociológia hívei, úgy látszik, nem gondolnak; a negyedik arra, hogy az objektív szociológia és politika épen a pszichológia előzetes teljes kiművelését fölteszi; az ötödik arra, hogy vannak szociálpszichológiai tények, amelyek a maguk kedvéért ki nem küszöbölendők a szociológiából (ilyen a művészet is); végre a többiek a tudománytalanság vádja ellen védik a pszichológikus szociológiát.

Avval a kívánsággal szemben, hogy a pszichológia már most kiköszöböltessék a szociológiából, mindezeknél persze döntőbb az a tény, hogy ez egyszerűen lehetetlen. Ilyen szociológiát kívánhattok, ígérhettek, programját megcsinálhatjátok — mindez igen könnyű —, de azt lehetetlen megcsinálni, míg az idegfiziológia igen magas fokra nem hágott. Mert az emberi cselekvéseket használható egyszerűséggel, az ismeretek változásai közepett érvényes általános tételekkel, meghatározni csakis a pszichikai vagy az idegfiziológiai meghatározókra való utalással lehet, de nem

kizárólag az idegeken kívül fekvő objektív tényekre való utalással. Az idegfiziológia pedig a pszichológia segítségével nem fejlődhet ki.

Igaz, ma gyakran találkozunk olyan állításokkal és azok látszólagos bebizonyításával, hogy ezt vagy azt az intézményt vagy változást nem az emberi bölcsesség, nem az emberi akarat hozta létre, határozza meg, hanem (!) „a szükségszerűség, a gazdasági struktúra, a történeti erők (!!)

sat.”, de ha az ember megnézi, hogy ezek mit jelentenek,» mindig azt látja, hogy igenis érdekeket és okosságot.

A holnapi napon a Társadalomtudományi Társaság felolvasó ülésén ki szerettem volna mutatni, hogy a magyar állítólag „biológiai” (helyesebben: fiziológiai) szociológia — a Mérayé — valójában szintén pszichológikus (bár nézetem szerint nem helyes pszichológikus szociológia), de egy közbejött betegség meggátolt ebben. Remélem, nemsokára pótolhatom e mulasztást.

Igen fogok örülni, ha a fentebbieket szíves figyelmedre méltatod, és fogadd, kérlek, őszinte tiszteletem nyilvánítását.

Budapest, 1907. január 19.

Pikler Gyula.

